

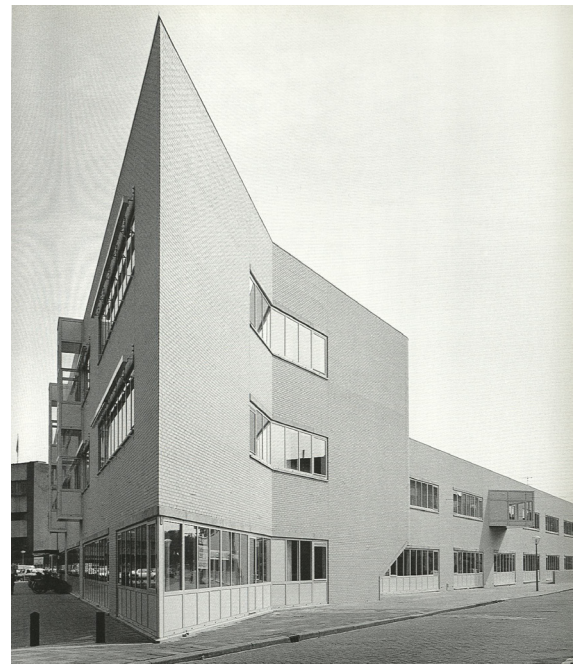
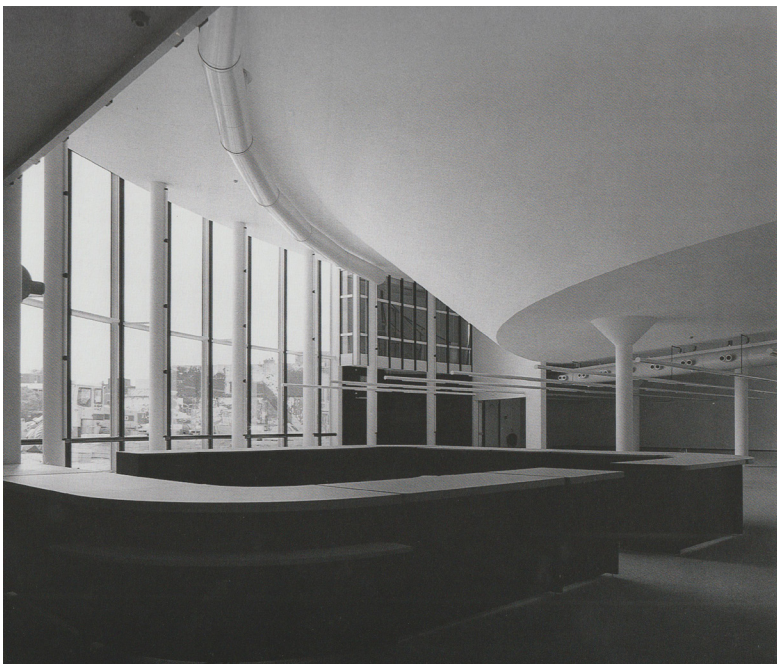
Hoe kan de transformatie van de Klinker in Zeist, de maatschappelijke rol van Kunstenhuis IDEA als cultureel centrum versterken?

Essay door Sandro Setola, ihkv Studio "Het Cultuurhuis van Morgen" RAVB, 2024

Na het lezen van het Programma van Eisen (PVE) van Kunstenhuis IDEA beklijft het beeld van een ambitieuze organisatie die een culturele impact wil creëren in het centrum van Zeist.

Termen als samenkomen, samenwerken, levendigheid, rode loper, flexibiliteit, laagdrempelig, basis, ontmoeting, duurzaamheid, openheid, culturele hotspot, gezellig, gezond, gastvrij: het is maar een greep uit beide PVE's uit 2017 en 2022. Het zijn ook termen die nu helaas maar in beperkte mate in de Klinker worden ervaren door haar gebruikers.

Het gebouw uit 1983 van Jan Hoogstad is een gesloten ogend gebouw, zowel van buiten als van binnen is het lastig te doorgronden waar men zich bevindt of heen kan. Het lijkt vastgelopen in een verkamerde, ondoorzichtige structuur. Het is al zoeken naar de ingang. Eenmaal binnen in de grote open ruimte van de bibliotheek oogt deze tamelijk chaotisch. Hoe verder men de ruimte betreedt is deze aan het dichtslippen met hokjes. Er vindt in het gebouw geen tot weinig functievermenging plaats, men zit achter een deur verstopt. Daglicht op de bovenste verdiepingen lijkt het privilege van de mensen achter die deuren. De materialiteit en indeling is utilitair en allesbehalve intiem. Is dit alleen aan de architect te wijden? Heeft hij de opdracht niet goed uitgevoerd? Was het een andere tijd met andere eisen? Wat ging er mis sinds die mooie zwart wit foto's van vlak na de oplevering?

Foto's van net na de oplevering van het gebouw in 1983

In het boek "Zeist, Groei en Bouw; De openbare Bibliotheek te Zeist" wordt ook een andere reden gegeven: Na het vaststellen van het oorspronkelijke ruimteprogramma van 4730 m² drong de gemeenteraad uit financiële overwegingen aan op vermindering van dat vloeroppervlak waardoor Hoogstad zich genoodzaakt zag beide programma's met in totaal 1100 m² af te slanken. Dit lukte alleen door het samenvoegen van functies en het schrappen van meerdere voorgenomen opties. Opties die men al die jaren graag had benut. De ironie wil dat die 1100 m² precies zijn wat we nu missen volgens het huidige PVE.

Krijgen we niet een herhaling van zetten als de ambitie alleen maar is om deze extra m²s te verkrijgen waarin iedereen weer in zijn eigen hokje kan gaan zitten? Gezelligheid of levendigheid ga je niet krijgen door meer afsluitbare ruimtes te bouwen. Hoe dan wel? Om wel tot een goed functionerende culturele hotspot te komen zullen we eerst een aantal kernwaarden moeten formuleren die ons als leidraad kunnen dienen.

Na het bezoeken van meerdere bibliotheken, volgen van workshops en het uitvoerig bestuderen van casussen uit de praktijk zijn 3 kernwaarden onontbeerlijk gebleken voor succesvolle cultuurhuizen: Ontdekking, Liefde en Vrijheid. Deze kernwaarden kunnen zelfs op de kleinste oppervlakte alle ambities uit IDEA's missie waarmaken.

Ontdekking: Hoe de bezoekers worden verleid om het gebouw te verkennen en gestimuleerd om zich in de collectie en culturele activiteiten onder te dompelen.

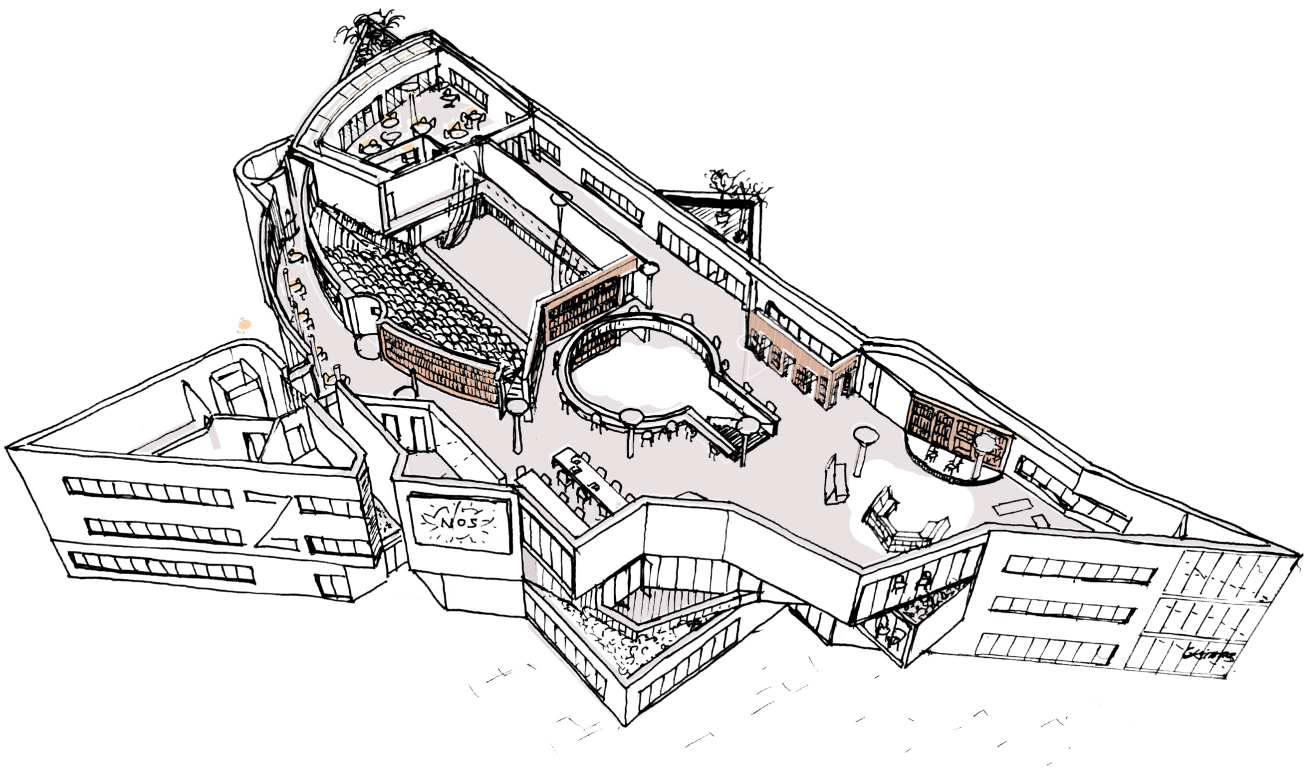
Liefde: Alles dat maakt dat een gebouw en zijn functies door de gebruikers worden omarmd en gedragen. Het is de ziel, karakter en geschiedenis van de plek maar ook de gemeenschapsvormende elementen die ontmoeting stimuleren.

Vrijheid: De flexibiliteit van het gebouw om mee te kunnen bewegen met de tijd en veranderende behoeften van de gebruikers. Het geeft aan hen ook de impliciete boodschap dat alles hier mogelijk is en dat je jezelf kunt zijn.

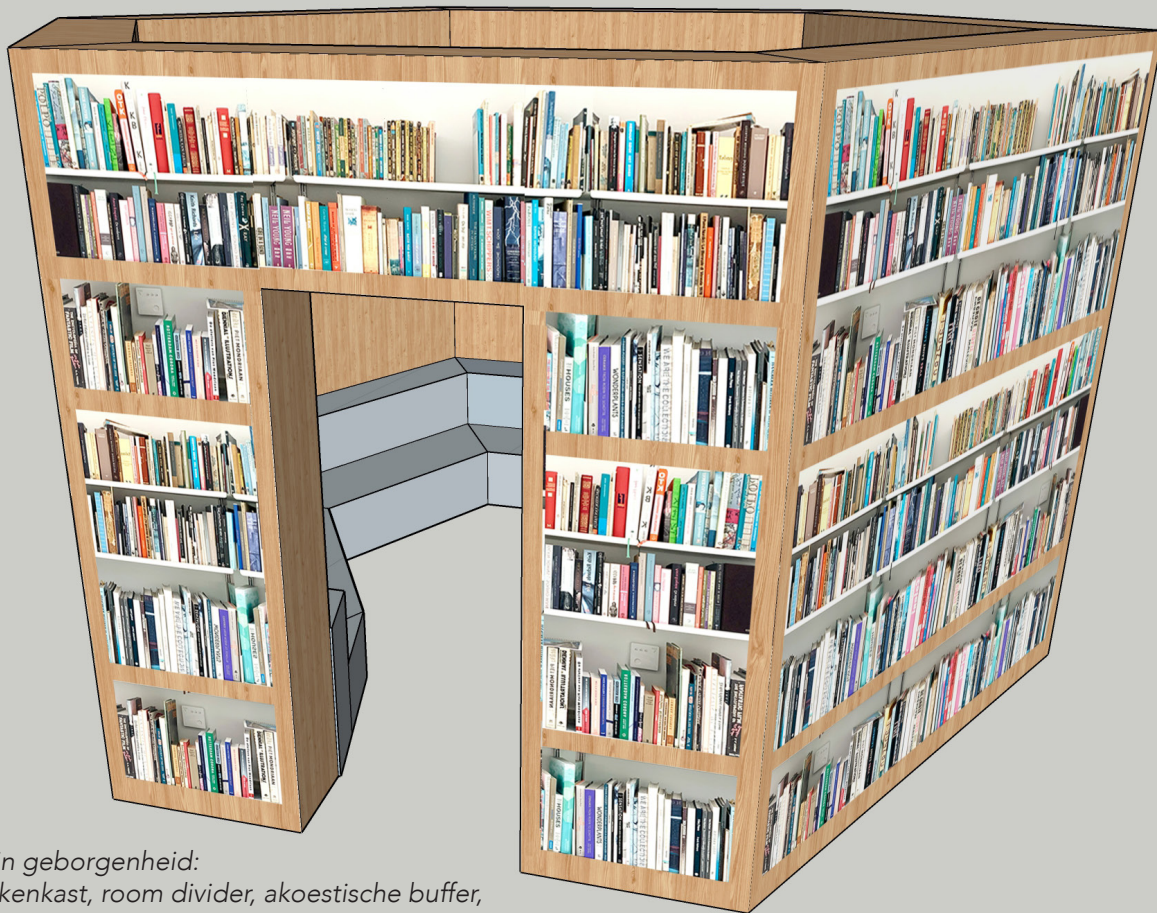
Hoe kunnen deze waarden leiden tot succesvolle ruimtelijke en programmatische oplossingen voor een cultureel centrum?

Ontdekking

Eerst en vooral moet het gebouw worden opgeruimd en opengebrouwen. Het keert zich nu als een muur tegen zijn omgeving terwijl het een verlengde zou moeten vormen van het marktplein aan de oostzijde en de winkels aan de westzijde. Het moet mensen uitnodigen en verleiden om naar binnen te komen met een belofte van culturele verrijking; niet alleen maar de plek zijn waar je nog even je boeken of musicerende kind moet droppen. Na binnenkomst moet er een overzicht worden aangeboden dat de bezoeker aan de hand neemt om alles hierbinnen te willen zien en ontdekken. Een dakterras op de tweede verdieping kan vanaf de straat al nieuwsgierigheid opwekken die de bezoeker vervolgens langs een route van allerlei interessante en in elkaar overlopende ruimtes van het gebouw leidt. Zo kan men toevallig een ruimte voorbijlopen waar net een workshop boetseren plaatsvindt, een leesclub of een taalles bezig is, of een repetitie van een dansgroep. Sluit deze ruimten dan ook niet hermetisch af maar zie ze als (half)open podia waarop de culturele activiteit zich kan ontwikkelen en manifesteren en men kan deelnemen.

Er is in het voorstel veel felexibele ruimte voor meerdere functies, de bezoeker komt hierdoor makkelijk in aanraking met de verschillende activiteiten in het gebouw.

*Vrijheid in geborgenheid:
Een boekenkast, room divider, akoestische buffer,
zitmeubel, wachtruimte, ontmoetingsplek..
Wie begint hier een leesclub?*

Liefde

Ruimtelijke concepten zoals vides, vliesgevels, binnenpleinen en grote trappenhuisen zijn voor de hand liggende oplossingen om het aangenaam dwalen te stimuleren maar het zijn juist ook intiemere plekken die de bezoeker verleiden om hier langer te verblijven. Gemeenschapszin wordt niet alleen aangewakkerd door een overrompelende openheid, men moet er ook beschutting en geborgenheid kunnen ervaren.

Dit zijn rustpunten waarin men zich in een boek kan verdiepen, uit het raam kan turen of wellicht met elkaar in gesprek raken.

Dat laatste is een veelgehoorde wens van veel cultuurhuizen: Hoe kunnen we ontmoeting stimuleren? In haar boek "Verliefd, Verloofd, Gebouwd" beschrijft Lot Frijling hiervoor een eenvoudig middel dat ook in het depot van Boijmans van Beuningen is toegepast: Lange gezamenlijke tafels. Na een bezoek kan men daar, eventueel onder het genot van wat lekkers, ervaringen over het bezoek met elkaar delen. Een afwisseling van openheid en beschutting voltrekt zich idealiter vloeiend, zonder begrenzing of "verkeersruimte" en verspreid over meerdere etages.

Vrijheid

Uit het raam turen? Er zijn maar weinig PVE's die dat als functionele eis stellen. Toch zit daarin een groot gemis want leegte of "niets" heeft wel degelijk waarde. Er wordt niet voor niks gesproken over "even helemaal niets" als vorm van ontspanning. Een bibliotheek is één van de weinige openbare ruimtes waarin een bezoeker zich vrij kan voelen van de verplichtingen van het dagelijks leven. Het inbouwen van lege ruimtes geeft ook, deels onderbewust, het signaal af: Hier kan nog van alles! Een binnenpleintje kan ieder moment gebruikt worden voor een impromptu celloconcert of een voordracht van gedichten. Een "oversized" overloop kan gebruikt worden als studieplek, pop-up markt of foyer. Een grote loggia als plek voor ochtendgymnastiek of yoga. Maar het hoeft niet. Het is extra ruimte. Extra ruimte voor het gebouw, de bezoekers en IDEA: Je kunt je rol of doel in deze ruimte heroverwegen en aanpassen aan nieuwe wensen en dromen waar je tot voorheen geen weet van had. In de Lochal in Tilburg bijvoorbeeld kom je binnen in een grote zaal die overgaat in een trappenhuis dat ook dient als zitmeubel. Er is hier ontzettend veel ruimte gemaakt om helemaal niks te doen. Dit heeft als effect dat je je meteen op je gemak voelt. Je mag hier zijn, je wordt niet een gang doorgeduwd op weg naar iets wat je moest doen. Beter nog: je wordt verleid om boeken en kunst te bekijken die overal staan opgesteld. Er is ruimte voor tentoonstellingen, performances of, als je gewoon je lunch wilt eten, even een rustig plekje met een mooi uitzicht.

Bestem deze ruimten niet bij voorhand voor maar één functie maar zie ze als open podia waarop culturele activiteit zich kan ontwikkelen en manifesteren. Een expositieruimte, een theater, podia voor meerdere soorten muziek en dans, en uiteraard een uitstalling van de kennis die zich in zowel boekvorm of andere mediadragers bevindt; het mag allemaal gezien en beleefd worden zodat men zich erin thuis kan voelen. Ondersteunende (commerciële) functies die aansluiten bij deze activiteiten zoals een winkel voor muziek, dans of kunst-artikelen zouden op de begane grond perfect de relatie met de winkelstraat en markt kunnen versterken en zo werken als magneten voor ontmoeting en ontdekking.

Al het bovenstaande kan wel degelijk gerealiseerd worden in het huidige gebouw, uiteraard na een grondige verbouwing en een bescheiden uitbouw. De sleutel tot succes ligt nogmaals niet in het dwangmatig zoeken naar ruimte voor iedere afzonderlijke groep gebruikers in het PVE maar juist in het zo flexibel mogelijk gebruiken van dezelfde ruimtes door verschillende groepen. Een ruimte voor dansles kan ook worden gebruikt voor een repetitie van een orkest. Een studieplek is ook een flexwerkplek. Waar 's morgens ouderen de ochtendkrant lezen kunnen 's avonds jongeren afspreken die naar een concert gaan. Deze gedeelde ruimtes en podia zijn er van klein tot groot. Het impliceert ook dat niet per se alle functies die momenteel over meerdere locaties verspreid zijn in deze ene locatie gepropt worden. Het voordeel van het cultureel centrum als knooppunt voor meerdere hubs zoals verwoord door Marjo van Schaik in haar boek "Spaces of Culture" is juist dat de centrumlocatie en de hubs elkaar zo meer versterken. Het is beter dat Zeist en het Kunstenhuis er expositieruimte, podia, werkplaatsen, cursusruimte en ontmoetingsruimte verkrijgen, dan dat er heel veel ateliers of oefenruimtes in één gebouw worden gepropt.

De Klinker vormt zo feitelijk één groot podium voor al deze culturele activiteiten. Met zijn centrale ligging die veel publiek kan aantrekken functioneert zij als basis voor inspiratie, activeert zij de productie van cultuur, verbindt zij groepen gebruikers, faciliteert ze educatie, digitale cultuur en kennisoverdracht in de breedste zin, en biedt ze voor uiteenlopende groepen mensen een multifunctioneel podium. Bovendien wordt het zo een geliefd cultureel centrum dat verleden en heden bewaart en klaar is voor de toekomst.

Geraadpleegde Bronnen:

<https://kunstenhuisidea.nl/over-ons/#missie>

PVE's IDEA, 2017 en 2022

Marjo van Schaik: Pleidooi voor Radicale verandering Cultuurgebouwen, Lezing in RAVB, "Spaces of Culture"(p.138)

Handreiking Krachtige cultuur Kernen (p. 40/41), Joris Kok

"Verliefd Verloofd, gebouwd", Handboek Conceptontwikkeling, Lot Frijling

Living Libraries, Ton van Vlimmeren, Diederick Slijkerman

The Library, a World History, James W. Campbell

Imagination and Participation, Joyce Sternheim, Rob Bruijnzeels

Excursies naar De Klinker, Zeist, ABC Brussel, Lochal Tilburg, Gare Maritime Brussel, Het Predikheeren, Mechelen

Presentaties van medestudenten over bibliotheken

Met veel dank aan de Natural Intelligence van mijn familie en vrienden.